

LES MASIES DELS MORATÓ: ARQUITECTURA SETCENTISTA A OSONA I EL LLUÇANÈS

MARIA GARGANTÉ LLANES

Universitat Autònoma de Barcelona

Maria.gargante@uab.cat

Resum

La nostra comunicació té el propòsit d'analitzar les característiques i evolució de les grans masies osonenques del segle XVIII mitjançant l'activitat professional a la comarca de la nissaga dels Morató, mestres d'obres i escultors establerts i actius a Vic ja des del segle XVII i que deixaran la seva empremta constructiva en nombrosos exemples d'arquitectura civil i religiosa.

Així mateix, posarem exemples de l'evolució cronològica de les grans masies del territori coincidint amb l'activitat dels diversos membres de la nissaga dels Morató, des de la influència de la galeria superior del santuari del Miracle (obra de Josep Morató) en els masos circumdants, fins a la intervenció documentada d'altres membres de la nissaga en la construcció de masies osonenques com el Vilar de Sant Boi, les Ferreres de Sant Bartomeu del Grau o la Quintana d'Oristà.

Paraules clau:

arquitectura, masia, galeria.

Resumen

Nuestra comunicación tiene el propósito de analizar las características y evolución de las grandes masías de la comarca de Osona del siglo XVIII, mediante la actividad profesional en la zona de la saga de los Morató, alarifes y escultores establecidos en Vic desde el siglo XVII y que dejarán su huella constructiva en numerosos ejemplos de arquitectura civil y religiosa.

Asimismo pondremos ejemplos de la evolución cronológica de las grandes masías del territorio, coincidiendo con la actividad constructiva de los miembros de la familia Morató; desde la influencia de la galería superior del santuario del Miracle (obra de José Morató) en las masías aledañas, hasta la intervención documentada de otros miembros de la saga en la construcción de masías en Osona como El Vilar de Sant Boi, Les Ferreres de Sant Bartomeu del Grau o La Quintana de Oristà.

Palabras clave:

arquitectura, masia, galeria.

Abstract

The aim of our contribution is to analyze the characteristics and evolution of 18th century country houses in Osona county, built by the architects of Morató family, placed in Vic since 17th century and builders of a lot of examples of civil and religious architecture.

We'll see some examples of country houses evolution in 18th century: from the influence of Miracle sanctuary (made by Josep Morató) in neighbouring countryhouses, until in other countryhouses like El Vilar (in Sant Boi de Lluçanès), Les Ferreres (in Sant Bartomeu del Grau) or La Quintana (in Oristà).

Keywords:

architecture, country house, gallery arcade.

1. Introducció

No pensem que sigui massa agosarat afirmar que l'arquitectura dels Morató esdevé gairebé un segell identitari de la fesomia urbana (i rural) de Vic i la seva comarca, i més tenint en compte que la seva activitat va traspasar sovint les fronteres d'estricta influència vigatana per treballar en altres indrets de la geografia catalana i que això succeí majoritàriament en el segle XVIII, quan diversos factors des d'econòmics fins a demogràfics afavoriren l'abans ja esmentada efervescència constructiva.

L'objectiu de la nostra comunicació és posar de manifest que entre la seva activitat com a mestres d'obres —deixarem de banda aquí els membres de la nissaga dedicats a l'escultura—, també hi ha lloc per a la intervenció en edificis que sovint s'escapen dels paràmetres d'una arquitectura que hom podria considerar més "oficial" —esglésies, edificis públics, etc.— i per tant més documentada. Ja tenim constància de nombroses intervencions arquitectòniques dels Morató en l'àmbit urbà —i concretament a la ciutat de Vic—, que generalment també és més fàcil que quedin reflectides en els documents notariais de l'escripció pública de la mateixa ciutat. En canvi, massa sovint l'arquitectura més vinculada al món rural, des de les mateixes residències privades (les masies) fins a edificis o construccions de caràcter més específicament agrícola (molins, cabanes, pallisses, parets de marge, etc.) queden sense una autoria que les faci visibles. És per això que quan de vegades parlem d'*arquitectura popular* dins la qual hi englobem l'arquitectura de la masia, hem de tenir en compte que parlem d'edificis que també tenen d'alguna manera un caràcter de representativitat que va més enllà de la simple qüestió funcional. És per això que cases com el

Cavaller de Vidrà o el Bac de Collsacabra no poden rebre la denominació de simple *arquitectura popular*, sinó que parlem d'arquitectura civil i residencial de primera magnitud.

Així mateix, l'abundància de masos a la comarca d'Osona i territoris adjacents fa que aquesta esdevingui una zona paradigmàtica d'un tipus d'organització territorial propi de la Catalunya Vella, amb un considerable escampall de masos, entesos com a habitatge i com a unitat d'exploració alhora. Tot i ser, doncs, un procés consolidat al llarg de tota l'època moderna —passant de la simplicitat dels masos a l'època medieval, que s'aniran sofisticant sobretot a partir del segle XVI—, és en el segle XVIII, quan es viu una nova etapa de repoblament i expansió agrícola que la bonança econòmica fa que, en l'àmbit arquitectònic, alguns d'aquests masos tinguin una remodelació notabilíssima, si no una construcció de bell nou.¹

El principal teòric de la masia catalana durant el segle XX, Josep Danés,² presentà la classificació en dotze tipus

1 Podem dir que l'època moderna és l'època de les masies, quan l'habitatge del pagès adquirí un valor simbòlic que empenyé a construir amb una voluntat de creació formal i tot introduint elements típics del llenguatge arquitectònic. Tal i com explica Ferrer i Alòs aquesta riquesa permeté un ascens social que moltes vegades es traduí, com passà amb la burgesia urbana, en un accés a la noblesa, ja fos per via matrimonial o amb la compra de títols. Això es reflectí amb la presència pública a les esglésies, on sovint podien tenir reservat un panteó familiar, i fins i tot un banc per a assistir a missa; o encara més, sovint es construïen capelles adosades a les masies. D'aquesta manera, els pagesos deixaren de ser-ho per convertir-se en hisendats, en administradors de diversos masos i amb treballadors a sou per conrear les extenses finques. Molts hereus es feien advocats, seguien carreres militars o, amb la fi de l'Antic Règim, també carreres polítiques. L'any 1837 fou la data en què s'aboliren els senyories feudals, fet que supesà, a les velles famílies pageses, accedir definitivament a la propietat directa de la terra; una terra que, de fet, seguí arrendada a les diverses masoveries o treballada per jornalers.

2 Josep Danés, nascut a Olot, codirigí l'Estudi de la Masia juntament amb Rafael Patxot. Ja abans d'incorporar-se a aquest projecte, el 1919 havia publicat *Arquitectura popular. Secció septentrional de la comarca d'Olot. Notes referents a les masies de les valls de Bianya, Castellar de la muntanya i Vall del Bac*, en què establí per primera vegada una classificació de diversos tipus de masia. El treball, realitzat el 1914 i premiat en el context d'un curs d'arquitectura organitzat pel CEC, es centrava en les masies d'aquest marc geogràfic garrotxí, del qual en descrivia les característiques físiques i la història. Després de citar la teoria sobre l'origen de Puig i Cadafalch, Danés copsava que hi havia una estructura comuna de tres crugies paral·leles, al voltant de les quals se'n construïen d'altres de manera més variable; i passava llavors a classificar les masies en tres tipus, segons l'orientació i la llargada de les crugies. Aquests grups estaven determinats per la situació geogràfica: el tipus I, propi de muntanya i al solei; el tipus II propi de la muntanya a l'obaga; i el tercer tipus el propi del pla. Culminava l'estudi fent esment a altres elements arquitectònics de la masia, com la plantació de xiprers o la presència de capelles, i finalment comparava la seva arquitectura amb l'executada a Venècia a inicis del segle XV; en aquesta ciutat italiana

de masia, establerts segons la disposició de les cobertes i plantejava una evolució tipològica similar a la que s'explicava avui, entorn el context històric de la vida pagesa i amb l'afirmació que aquest tipus arquitectònic hauria sorgit de la influència de les cases dels nobles i les esglésies. Així mateix, Anna Borbonet afirma que "generalment en les nostres masies el valor arquitectònic és superior a l'ornamental". I, efectivament, en les masies no abunda la decoració externa, que de vegades pot circumscriure's únicament als caires de l'edifici i marcs de les obertures, amb algunes llinades decorades. També pot aprofitar el rellotge de sol com a element decoratiu.

Finament, cal destacar que en tant que la família que habitava la casa vivia un ascens social, l'edifici podia ésser "disfressat" amb noves façanes que buscaven despendre's de la imatge rural —serà el cas de la galeria entre neogòtica i "neorabesca" de la masia el Ricart de Malla o dels jardins "romàntics" que envolten l'Espona de Saderra.

2. Els Morató: genealogia

Per referir-nos als Morató com una de les nissagues amb una personalitat artística més singular i marcada al nostre país, hem de remetre'ns al treball d'Elisenda Martí,³ que al seu torn suposa una revisió de la primera genealogia que havien publicat M. Alba Erra i Miquel Mirambell.⁴ Malgrat l'origen francès (occità) de la nissaga, procedent de la zona del Bearn, no podem dir que els Morató formessin part d'aquell gruix de mestres d'obres arribats dels bisbats occitans i que tindran una prolífica activitat a la banda catalana dels Pirineus, fins al punt que autors com Ainaud de Lasarte s'havien aventurat a afirmar la influència de particularitats constructives "franceses" que haurien quallat a les nostres terres. Però sembla que Arnau Maraut, que arribà a Catalunya vers mitjans del segle XVI, era pagès. Els primers a dedicar-se a la construcció foren els seus fills, ja catalanitzats "Morató". Es tracta de Josep i Isidre Morató i Estrany. D'aquest segon en descendiran els Morató

s'hi trobaven cases que també tenien una sala entorn la qual s'organitzaven les cambres. Uns anys després, el 1931, Danés presentà la conferència "Gènesi de l'estructura arquitectònica de la masia catalana", en què focalitzava aquesta estructura que denominà "clàssica", la de les tres crugies i la sala a la planta primera, en la zona dels pirineus orientals i fins al riu Llobregat. Desmarcant-se de Puig i Cadafalch, l'autor pensava que "busquem l'origen de l'estructura de la masia actual, en el segle IX i següents, i no més lluny, atès que, com veurem, aquells segles vegeren la naixença d'una nova civilització".

3 MARTÍ, E. (2006). *El mestre de cases Josep Morató i Sellés (1712-1768): biografia i catàleg d'obra*. Universitat de Girona. Treball de recerca (inèdit), p. 89.

4 ERRA, M.A.; MIRAMBELL, M. (1988): "Genealogia de la família Morató i inventari arquitectònic", *Ausa*, XIII/121. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs.

següents dedicats a la construcció, sigui arquitectònica o escultòrica.

Així doncs, si el primer Josep Morató construeix obres notables com el convent de Santa Teresa de Vic i l'església del Miracle de Riner, serà el seu nebot, Josep Morató i Pujol, qui continuarà l'ofici de construir.⁵ Precisament fills de Josep Morató i Pujol, els "Morató i Soler", Josep (mestre d'obres) i Jacint (escultor) formaren probablement el "tàndem" més destacat de la nissaga en termes globals. L'obra de Josep arriba fins a França, on construirà l'església de Sant Esteve a Illa (Ille-sur-Têt) i també dona l'implus definitiu a l'església de la Pietat. Per la seva banda, Jacint serà l'artífex de grans retaules que van des del de Santa Clara de Vic fins al d'Igualada o Cadaqués, associat amb escultors com els Sunyer o els Costa. Una altra obra seva, probablement de les més importants, fou la decoració escultòrica de la capella del Claustre de Solsona, prematurament desapareguda durant la guerra del Francès.

Als Morató i Soler hem d'afegir-hi el fill i el nét de Josep, els també "Joseps" mestres de cases: Morató i Sellés, d'una banda, i Morató i Codina de l'altra, més el fill escultor de Jacint Morató i Soler, Carles Morató i Brugaroles, un dels representants més destacats de la crepuscular escultura barroca catalana.⁶

Centrant-nos, doncs, en els mestres d'obres i partint novament de la genealogia revisada per Elisenda Martí, observem com els matrimonis de les filles de Josep Morató i Soler i Teresa Sellés ens posen de manifest la força i la pervivència de les relacions gremials. Així doncs, Teresa Morató i Sellés es casarà l'any 1720 amb el mestre de cases Francesc Mas, Rosa Morató i Sellés ho farà l'any 1727 amb Josep Mas, germà de l'anterior i també mestre de cases. Per la seva banda, Maria Morató i Sellés es casarà

5 Fem notar que en el nostre treball no tractarem tota la branca dedicada a l'escultura, que ha estat parcialment tractada —per bé que pensem que encara no de manera exhaustiva— per diversos autors com Elisenda Asturiol o Teresa Avellí. ASTURIOL, E. (2010). "Tres contractes inèdits sobre els retaules de l'altar". Vic: Patront d'Estudis Osonencs; i AVELLÍ, T. (2006). "Noves aportacions al catàleg de Jacint Morató i Soler: el retaule de Sant Lluç de Girona", *Locus Amoenus*, núm. 8. Universitat Autònoma de Barcelona.

6 Malgrat realitzar aquest últim obres importants en el context vigatà —com l'afortunadament conservat monument de Setmana Santa del convent de Santa Teresa o la desapareguda decoració escultòrica del cambril dels Sants Màrtirs a la Pietat—, la realització d'una obra de l'envergadura del retaule major del santuari del Miracle, a Riner, i el temps esmerçat en el treball a la capella de la Mare de Déu del Claustre, a la catedral de Solsona, faran que aquesta esdevingui definitivament el seu lloc de residència i on morirà l'any 1788. A Solsona ja haurà crescut el seu fill, també de nom Carles Morató, que consta que l'any 1792 es ven la casa de Vic que li pervingué del seu oncle, Francesc Morató i Brugaroles, arquitecte, i la casa pairal situada al carrer de Cardona.

l'any 1754 amb Carles Roquer i Antònia Morató i Sellés ho farà l'any 1757 amb Jaume Bombardó, tots dos mestres de cases.⁷ En canvi, desconeixem si les filles de Josep Morató i Sellés i germanes de Josep Morató i Codina, Francesca i Antonia, maridaren amb algun mestre del mateix ofici.

Josep Morató i Sellés, germà de les anteriors i cunyat dels seus esmentats marits mestres d'obres —amb alguns dels quals s'associarà en més d'una ocasió (i ho faran també els fills respectius)— constitueix el punt més alt del prestigi de la nissaga com a constructors, tot oferint-nos-en també la seva millor versió qualitativa, sobretot materialitzada amb una obra mestra com el santuari de la Mare de Déu de la Gleva. El seu fill i considerat darrer membre de la nissaga —almenys pel que fa a l'activitat constructiva— fou Josep Morató i Codina, que hagué de recollir i gestionar-ne el llegat de forma efectiva —i probablement havent d'acabar obres que el pare tenia començades. Parlar de Josep Morató i Codina és parlar de la controvertida catedral de Vic i el paper, també controvertit, que aquest hi va tenir; és parlar de l'edifici vigatà del moment, quan es basteixen algunes de les millors i més representatives cases senyorials que encara avui coneixem; és parlar també de l'arquitectura rural, de les masies sovint anònimes i qualificades, també en part per això, *d'arquitectura popular*. I, finalment, és parlar també de l'arribada del segle XIX, rebut també amb nombroses vicissituds bèl·liques com la guerra del Francès, fet que de retruc també va incidir en la necessitat de renovar nombrosos edificis. I serà en aquest canvi de segle quan, l'últim Morató, alliberat ja de les rèmores de l'obra del pare —i dels projectes que n'havia hagut de concloure— mirarà de donar un pas cap a un classicisme més evident —potser sense reeixir en cap dels seus intents— i del qual la renovació de l'església del monestir de Santa Maria de Ripoll en seria el darrer episodi, absolutament denostat i "arranjat" després per la restauració neorromànica d'Elies Rogent.

3. Les masies dels Morató. De l'atribució al document

3.1. Els antecedents: els "palomars" del Miracle al segle XVII

Malgrat el segle XVIII és el segle "moratonià" per excel·lència, cal assenyalar que l'arquitectura dels Morató enfonsa els seus orígens en l'univers constructiu del segle XVII, que és quan comencen a exercir activament com a mestres d'obres i que es tracta d'una arquitectura menys estudiada a Catalunya que no pas la més prolífica i publicitada arquitectura setcentista. Val a dir, però, que l'arquitectura del segle XVII al nostre país és més interessant —i ens atrevim obertament a dir fins i tot "abundant"— del que hom pot

7 MARTÍ 2006, 309.

pensar en un primer moment, tot i arrossegar encara el llast (cada cop més matisat) de l'època moderna a Catalunya considerada com un període de "decadència".

D'aquesta manera, és durant els segles *xvi* i *xvii* que trobem algunes de les més espectaculars arquitectures dins variat conjunt de masies del Principat. Un tret comú que compartirien les masies construïdes indistintament durant els segles *xvi* i *xvii* és la presència del portal dovellat com a entrada principal. Amb orígens anteriors, serà durant el cinc-cents i el sis-cents que aquest tipus de portal es generalitzarà sobretot en els edificis de caràcter civil o privat, tot i que també en trobem algun cas en edificis religiosos, com podrien ser les esglésies de Belianes (Urgell), del segle *xvi*, o sobretot esglésies menors i ubicades en zones rurals, on en lloc de fer portades més sofisticades, amb aires classicitzants o barrocs, opten per una solució més coneguda i popularitzada arreu com l'arc de punt rodó emmarcat per dovelles ben escairades.

Però tornant a les masies dels segles *xvi* i *xvii*, a part del portal d'entrada —que pot estar protegit ocasionalment per una estructura defensiva com un matacà, més freqüent al segle *xvi* que al *xvii*— la resta d'obertures es caracteritzen per l'oscil·lació entre les reminiscències gòtiques i una creixent "classicització" mitjançant la incorporació d'altres tipus de motllures o elements decoratius que poden recordar vagament de caràcter més romanista o bé, com passa sovint, l'abandonament dels finestrals de reminiscències conopiats donarà pas, més al segle *xvii*, a finestres de llinda plana, que si incorporen alguna motllura decorativa sempre és extraordinàriament simple. Exemples d'aquest tipus de masia, que va del segle *xvi* al *xvii*, són l'Avenc de Taverfet (Osona) o el Montanyà de Besora (Solsonès). També poden incorporar altres elements defensius com torratxes als extrems, com és el cas de les Feixes de Coaner (Bages) o fins i tot les torres senceres adjacents al mas, presents sobretot en zones més properes a la costa.

Dels membres més primerencs de la nissaga dels Morató no en tenim constància documental de la construcció de cap masia —cosa que no vol dir que això no s'esdevingués—, però en canvi volem ressenyar una obra del primer Josep Morató, vinculada a un edifici de caràcter religiós com és l'església del santuari del Miracle a Riner (Solsonès) i que constitueix l'exemple més espectacular de les obres "moratonianes" del segle *xvii*. L'hauria contractat el 1652, en un moment d'eufòria econòmica per al santuari, que sempre havia gaudit de quantioses rendes. Va ser traçada seguint una tipologia planimètrica molt simple, que comptava amb una llarga i consolidada tradició al Principat. Des de 1664 fins a l'any de la seva mort, l'any 1672, Josep Morató va residir al santuari i apareix en els documents en qualitat de "mestre major".

Es tracta d'una planta longitudinal generada a partir de nau única amb capelles allotjades entre els contraforts.⁸ Un organisme arquitectònic que compagina dues tradicions constructives: els elements morfològics del lèxic classicitzant que resolen l'aspecte dels alçats —capelles laterals amb arcs de mig punt, flanquejades per pilastres i entaulament dòric que es conjuguen amb una estructura de coberta gòtica tradicional, amb volta de creueria generada a partir d'arcs de perfil semicircular i amb llunetes on s'hi obren grans finestrals.

L'exterior de l'església del santuari es va resoldre com un gran volum paral·lelepípedic simple i robust, cobert per una teulada a doble vessant, però l'element extern que més ens interessa és al cos superior, que té una composició insòlita en el context que considerem. Consta de quatre grans arcades de mig punt decorades amb baranes de balustres, que s'obren a la plaça per la banda sud i que tenen la seva correspondència simètrica al flanc nord —que consta d'un sòcol de grans proporcions destinat a salvar el desnivell del terreny. Aquestes galeries superiors són elements rars en el context de l'arquitectura religiosa catalana. Probablement responen a una utilització pràctica per part dels residents del santuari. De moment, però, no podem afirmar amb seguretat quina era el seu ús, ja que la documentació coneguda fins avui només ens dona una referència citant aquestes estances obertes amb el nom de *palomars*. Les funcions devien ser múltiples, però, si tenim en compte la situació en un medi rural i aïllat, no es descarta que fossin concebudes com a galeria de solana del santuari, destinada a assecat i emmagatzemar el gra, la palla, els queviures... Fos quin fos el seu ús, l'absència de paral·lels amb altres edificacions religioses al Principat ens porta a remarcar l'especificitat i el valor d'aquesta església que considerem un *unicum*, una curiosa i insòlita combinació d'elements propis de l'arquitectura civil rural —la galeria de solana o graner de les masies catalanes— integrat en un edifici religiós tradicional. D'aquesta manera, podem considerar que al santuari del Miracle hi tindríem un antecedent ben clar de les galeries de solana setcentistes tan presents a les masies de la Garrotxa o de la Catalunya Central. En aquest sentit puntualitzem que no volem pas dir que anteriorment aquest tipus de galeria de solana en edificis civils o fins i tot religiosos no existeixi —en tenim constància en les galeries d'arc de mig punt que trobem al segle *xvi* com la del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig o totes les galeries claustrals construïdes entre els segles *xvi* i *xvii*, com la del convent del Carme d'Olot, per posar-ne només un exemple. Però les galeries altes del santuari del Miracle ténen una especial connexió amb l'arquitectura de les masies per la seva tipologia i dimensions.

⁸ L'església va quedar inacabada, tot restant cobrir els darrers tres trams dels peus.

3.2. Els “Joseps” Morató del segle XVIII i les masies del Lluçanès

Serà al segle XVIII, però, que trobem la intervenció dels Morató — cadascuna de les tres generacions que abarquen el segle XVIII: Josep Morató i Soler, Josep Morató i Sellés i Josep Morató i Codina— documentada en grans masies, o si més no atribuïda amb molt poc marge per a l'error. La coincidència geogràfica és que els tres grans casalics als quals ens referirem (amb excepció d'una quarta atribució al Bac de Collsacabra) es troben al Lluçanès: concretament a Sant Boi, Sant Bartomeu del Grau i Oristà.

La primera d'aquestes grans masies i que en aquest cas atribuïm a Josep Morató i Soler és el Vilar, situada al municipi de Sant Boi de Lluçanès i en un promontori que domina la població.

El llinatge dels Vilar ja està documentat des de finals del segle XII, per bé que la gran embranzida patrimonial d'aquest mas arribarà al segle XVI i de la mà de Jeroni Vilarasau, que constava com a propietari l'any 1613. L'edifici actual, però, sembla que s'hauria bastit a grans trets l'any 1735, malgrat en moments posteriors com el 1771 se li hagués afegit una torre i galeria adjacents.

El nucli de la masia el constitueix un gra edifici rectangular, amb la capella adossada i una galeria posterior, situada perpendicularment al cos principal de l'edifici. Es tracta d'un tipus de masia que, si fem cas als estudis de Josep Danès, s'englobava dins la família o grup III —el de la teulada a quatre vessants— i que constituïen el percentatge més petit en els estudis del mateix Danès, el qual s'hi refereix com un record de la casa senyorial amb pati interior, del qual el cos central d'escala n'era la reminiscència. Pertanyents a aquest tipus, però, també en trobem notables exemples a la Catalunya Central, com és el cas de l'Estrada, a Aguilar de Segarra (Bages), un edifici cobert a quatre vessants sense que la façana evidenciï la presència de galeria —exceptuant les tres arcades del porxo a la part baixa—, però en canvi aquesta (una notable galeria amb tres nivells d'arcades) es troba a la part posterior de l'edifici, tot coincidint amb l'orientació a migjorn. Més allunyat, a les comarques tarragonines, trobaríem un casalici com el dels Montoliu, a la localitat del Morell (Baix Camp). De fet, cal assenyalar que aquesta tipologia d'edifici de planta rectangular o quadrangular amb coberta a quatre vessants té les seves arrels ja en edificis del segle XVI, derivats de palaus com el del Lloctinent, a Barcelona, el castell de Pallejà (Baix Llobregat) o el Castellnou, de Llinars del Vallès. Era el cas de les també abans esmentades masies amb regust fortificat com Can Cabanyes, a Argentona (Maresme), que se'ns presenten com a grans edificis rectangulars amb torricons als angles. En qualsevol cas, un tipus de casalici amb una fesomia perfectament equiparable a les residències urbanes i dins l'actual demarcació comarcal osonenca,

trobem no pas pocs edificis que parteixen de la tipologia de la coberta a quatre vessants i adopten aquest caràcter més senyorial, com eren el Cavaller de Vidrà o Cal Lleopard, a Vilalleons.

La del masia del Vilar incorpora, a més, un element molt poc habitual (fins i tot diríem que del tot estrany) en una masia, com era la presència de gàrgoles en forma de carassa, de la boca de les quals n'emergeixen les respectives canals per desaiugar la teulada. Es tracta del mateix sistema de gàrgoles que trobem en un dels edificis més espectaculars que s'estan construint en aquell moment a Catalunya, com és la Universitat de Cervera, i que serà reproduït amb posterioritat, ja al darrer terç del segle XVIII, en residències urbanes com el palau dels ducs de Sessa, al carrer Ample de Barcelona.

Del Vilar hi ha un altre element, però, que el distingeix de moltes masies i que per a nosaltres ha estat clau per tal d'atribuir-lo (també per la cronologia) a Josep Morató i Soler. Es tracta de la portada, amb una motllura de llinda plana i reminiscències conopials, que presenta una gran polivalència a l'hora d'utilitzar-se en edificis civils o religiosos. En els primers, a més, en trobem una versió simplificada en les finestres que proliferen arreu de les cases del centre històric vigatà. Així doncs, en cases com la Sala-Saçala s'hi obren finestres la llinda dels quals té un perfil de ressonàncies gòtiques, que recorda els arcs conopials i les seves derivacions. Es tracta d'un motiu que es fa omnipresent en múltiples exemples residencials del centre històric vigatà. És per això que pensem que aquests finestres són més antics (els més reculats, probablement del segle XVI), però que inspirant-se en les seves formes Josep Morató i Soler degué idear el tipus de portada que ressenyem: amb una forma molt semblant però potenciant els volums de les motlures i sofisticant-ne el perfil. Dins l'àmbit de l'arquitectura civil, doncs, els exemples més destacats a la ciutat de Vic els trobem a l'actual casa Estrada-Villarrasa, on la presència de la portada es combina amb la del tipus de finestres anteriorment esmentades, i en una casa més senzilla del carrer de Gurb. En aquesta darrera s'hi inscriu la data “1727”, que coincideix perfectament amb l'activitat de Josep Morató i Soler.

Pel que fa a l'arquitectura religiosa, trobem des d'exemples indocumentats però que ens semblen força inequívocs, com fou el cas de les reformes realitzades a l'església romànica de Sant Esteve de Tavèrnoles, on a més de la portada s'hi obre un òcul de perfil vuitavat, que és una de les altres “marques de la casa” de l'arquitectura moratoniana. D'altra banda, sí que tenim altres esglésies perfectament documentades com a obra de Josep Morató i Soler, com l'abans esmentada església de Sant Pere de Torelló —curiós exemple que combina una portada de perfil motllurat de les característiques que comentem amb

un emmarcament rústic amb dovelles a saltacavall, més en la línia dels exemples anteriors de la Pietat o el Miracle. Així mateix, fora dels límits estrictament "osonencs", Josep Morató i Soler també contracta l'església parroquial de Gombrén, que tancarà amb el mateix tipus de porta de llinda plana amb motllura mixtil-línia.⁹

Com ja hem assenyalat anteriorment, al nucli de la casa s'hi afegeix perpendicularment una galeria d'arcs rebaixats, juntament amb una torre quadrangular i amb coberta piramidal.¹⁰ Podria ser aquesta una intervenció (datada pels volts de 1771), realitzada pel Josep Morató llavors en actiu, és a dir, pel nét de Morató i Soler? Ho apuntem com a hipòtesi, al mateix temps que tornem als anys trenta del set-cents, quan es construeix el gruix principal de la casa i també devia ser en aquell moment que es fa el mur perimetral que la tanca a manera de baluard, amb una porta d'entrada que recorda més una porta d'església que no pas d'un edifici civil, i que posats a comparar també és un tipus de portada relacionable amb les obres d'arquitectura religiosa de Josep Morató i Soler, com l'església de Rupit, la de Sant Pere de Torelló, l'oratori vigatà dels Dolors o la de l'oratori dels felipons.

La segona de les grans masies a les quals fem referència en relació amb els Morató és la de les Ferreres, pertanyent al terme municipal de Sant Bartomeu del Grau. I en aquesta ja no parlariem d'atribució, sinó de la presència documentada de Josep Morató i Sellés. Parlem d'un mas pertanyent a una nissaga documentada al segle XIV amb un tal Pere de Ferreres, però fou a mitjan segle XVIII, que Francesc de Ferreres i Pahissa s'enriquí tant com per emprendre la construcció d'un nou casal.

La casa pertany a la família II de les tipologies de Danès, que és la més majoritària i pròpia de les zones de més pluviositat, el que segons Danès podria explicar-se —per bé que d'una manera una mica agosarada— perquè en llocs de pluviositat alta la fusta pot ser de més llargada i per tant és més fàcil de poder cobrir, en el grup II, la crugia central amb el carener en el seu eix longitudinal.

Així mateix, aquesta solució suposava tenir el carener sobre l'espai del cos central, la qual cosa complicava la construcció, tot havent sigut molt més racional tenir un mur de càrrega central per recollir els dos vessants

9 Finalment, no tenim cap indici que els Morató haguessin treballat a la Garrotxa, però la proximitat territorial i el renom dels Morató fa ben plausible la coneixença de les seves obres per part dels mestres d'obres garrotxins, que com els Bertran tenien força contactes amb comarques com el Ripollès. És per això que portades com les de Sant Privat d'en Bas o la de veïna església del Mallol, recorden sumàriament el model moratonià.

10 En alguns masos, la torre pot ser precedent a la reforma del XVIII —seria el cas de l'Aymeric, a Calldetenes o Canoves, a Sant Julià de Vilatorrada.

de l'embigat, o havent plantejat el carener paral·lel a la façana, com d'altra banda moltes vegades es va fer. Però hi havia aquest valor simbòlic i la voluntat formal per sobre de la funcional, que feia assumir aquesta complicació constructiva que es resolvia amb encavallades, amb arcs de diafragma intermitjos si es canviava la direcció de l'embigat, o buscant una gran jàssera capaç de suportar el pes de la coberta tot cobrint una llum equivalent a la longitud de la crugia.

En el seu estudi biogràfic sobre Josep Morató i Sellés, Elisenda Martí relacionava aquest tipus de façana amb la que el mateix artífex idearà per al santuari de la Mare de Déu de la Gleva,¹¹ cobert igualment a doble vessant i amb una ordenació de façana clara i senzilla, tot vorejant els límits imprecisos entre arquitectura "cultura" o de representació i l'arquitectura "popular".

Una singularitat de la masia de les Ferreres, tot tractant-se d'un mas del segle XVIII, és que presenta un portal adovellat d'entrada —totalment impropï de l'època, i sí en canvi dels segles XVI i XVII. D'aquesta manera, si comparem el mas Ferreres amb el Montanyà de Seva veurem que tenen una estructura molt semblant, amb la galeria lateral inclosa, però la porta del mas Montanyà té llinda plana. Desconeixem si podria tractar-se de l'aprofitament d'un dels pocs elements del mas anterior, per bé que no és gaire habitual que les dovelles de l'arc es perllonguin per tot el perfil de la porta fins a arribar arran de terra, tal i com succeeix aquí.

Adossada al nucli central de la casa, tenim una galeria porxada formant un cos separat de la casa, la qual cosa la distingeix de les galeries que estan integrades als murs de l'edifici.¹² En aquest sentit, cal destacar, com ho féu Danès, que la integració de la galeria de solana dins el cos del mateix edifici, independentment del tipus de coberta, constitueix un element força característic dels masos de la Garrotxa, a diferència dels grans masos d'Osona, que majoritàriament situen la galeria en un cos a part de l'edifici principal, com el mateix cas de les Ferreres, el del Montanyà de Seva o del Planell, a Tona. Tot i això, també trobem alguns masos osonencs amb galeria integrada a la façana, com és el cas del mas Clarella, a Santa Maria de Besora, el Banús, a Tavèrnoles o el casal dels Bru de Sala, a Folgueroles, que combina galeria al nivell superior amb les obertures

11 MARTÍ 2006, 235-236.

12 L'abundància de les galeries porxades és deguda no només a una qüestió estètica o de moda, sinó a la seva funcionalitat, ja que jugaven un paper primordial en la regulació de la temperatura de la casa. Sent orientades majoritàriament a migjorn, a l'estiu el sol, que hi tocava en vertical, no hi penetrava, i en el corredor exterior que formaven hi havia ombra i hi circulava la fresca. Per contra, a l'hivern el sol hi arribava de forma horitzontal, de manera que la galeria constituïa el punt d'entrada d'escalfor a les estances.

de llinda plana de les sales nobles.

No sabem si Josep Morató i Sellés intervingué en altres masies de la comarca, per bé que sabem que pels volts de la dècada de 1750 es fan obres a una masia de renom com l'Espona de Saderra, la qual per bé que ha tingut també reformes posteriors presenta una portada de llinda plana i dovelles a saltacavall, fet que ens recorda les portades de finals del segle XVII que el primer Josep Morató fa per les esglésies de la Pietat de Vic i el Miracle de Riner. Per damunt de la portada un mateix emmarcament arquitectònic engloba l'obertura central de la sala gran i un gran òcul el·líptic a la part superior.

Així doncs, sense que puguem fer cap atribució fiable en aquest sentit, passem a qui era el darrer membre de la nissaga "moratoniana" de mestres d'obres. Es tracta de Josep Morató i Codina,¹³ al qual s'atribueix l'execució de la masia de la Quintana d'Oristà, que tipològicament presenta concordances amb les Ferreres. Es tracta d'una gran masia coberta a doble vessant, amb una façana centrada per l'eix definit per la portada —d'arc rebaixat a la manera com es dona en les residències urbanes de Josep Morató i Codina (les cases vigatanes Parrella i Rocafiguera)—, mentre que a les Ferreres la portada presentava el tipus més arcaïtzant d'arc de mig punt adovellat. La Quintana també es diferencia de l'anterior pel fet de no presentar una galeria com un cos afegit a la casa, sinó que només s'hi obren dos arcs fent cantonada a la part posterior, més a manera d'eixida utilitària.

Finalment, i aquesta encara més en l'àmbit de la hipòtesi, considerem que Josep Morató i Codina també hauria pogut intervenir en la construcció del Bac de Collsacabra, per bé que mentre la Quintana la situaríem en un moment primerenc de la seva activitat com a mestre de cases —encara molt influenciat per l'estela que havia deixat el seu pare—, el Bac de Collsacabra corresponia ja a una intervenció més tardana, que fins i tot ja havia traspassat el llindar del segle XIX.

13 Si fem cas dels documents, una de les primeres obres de Josep Morató i Codina documentades "en solitari" és la reforma duta a terme a finals de 1771 al castell d'Olost, comissionades per la Baronesa de Claret. Es tractava fonamentalment d'arranjant un gran casal que incloïa encara una torre de defensa, com a romanalla de l'antic castell medieval. De fet, la transformació dels antics castells de caràcter defensiu i militar és un procés que s'inicià al segle XVI, quan ja es produïa un canvi que privilegià el component "residencial" i de "palau" respecte al desferrat component defensiu. Tot i això, però, en determinades zones rurals, els antics castells aniran prenent forma no pas de palaus elegants sinó d'autèntics masos fortificats. A Olost, aquest és l'aspecte que acaba tenint el castell, les obres del qual fetes per Josep Morató se centraran en l'habitabilitat de la part residencial.

4. Altres masies osonenques documentades

Malgrat l'arquitectura de la masia és un element difícil d'estudiar des del punt de vista de la documentació, atès que molts dels contractes devien fer-se de forma privada, si que trobem notícia d'algunes obres als protocols notariaus, que passem a ressenyar com a exemples.

Així, l'any 1770 trobem documentades unes obres al mas Serradesentferma, situat en terme de la ciutat de Vic per encàrrec de Segimon i Joan Baptista Serra, pare i fill del mas esmentat. Es tractava de construir una casa en terme del mateix mas, segons el model de la Casa Nova del mas Tarrès de Santa Eugènia de Berga. El mestre d'obres era Joan Callís, mestre de cases de Vic.¹⁴

L'any 1784 Francesc Fàbregas, mestre de cases de Vic, fa obres al mas Caminal, de la parròquia de Sant Romà de Sau, per encàrrec d'Anton Beulas i Ricart, pagès i hereu del mas Ricart de la parròquia de Sant Vicenç de Malla, en virtut de la venda a carta de gràcia feta al seu favor per Pau Aularuja i Sanglés, pagès i hereu del mas Aularuja de Sau.¹⁵ Tretze anys més tard, el 1797, el mateix Francesc Fàbregas, juntament amb el mestre de cases de Sant Martí d'Aiguafreda, Josep Pasqual, fan obres a la casa Coll de Santa Maria de Tagamanent, per encàrrec de Josep Beulas.¹⁶

La mateixa mitra de Vic era la propietària d'abundants béns immobles, no tan sols a la mateixa ciutat o en altres poblacions sinó també de masos o masoveries fora vila, que sovint s'havien de reparar o fins i tot s'hi feien obres de reconstrucció gairebé total. Aquests masos eren habitats per masovers en contracte d'arrendament, com el del mas Gorumbaus de Taradell de l'any 1815, signat entre el capbreu major Lluçia Costa i el pagès Josep Vila i Costa.

En el contracte s'especifica que deurà pagar al Capbreu un terç de tot el que produeixi de gra i fruit, així com un arrendament de vuitanta-quatre lliures, així com també el delme, les talles comunes i demés impostos existents en el terme. Serà obligació del masover suportar trànsits, palla, llenya, farratges i ports del que disposi el rei per mitjà dels seus comissionats i també hauria de fer-se càrrec de la major part de les obres que s'haguessin de fer a la casa (a càrrec del Capbreu només hi anirien els jornals del carreter). Així mateix, l'últim any d'arrendament no podrà deixar erms més terrenys dels que el mas ja tingués i ni tampoc podrà gastar més palla del compte. Segons el contracte, cada any podrà fer quatre quartans de canem —sense que n'hagi de donar part— i fer mitja quartera de cibada per cada parell de bous i serà obligació del masover el portar les parts de gra i fruits de l'heretat corresponents al capbreu de Vic a la casa que aquest disposarà per a tal efecte.

14 AEV (Arxiu Episcopal de Vic): Not. Francesc Badia (1770), fol. 207-208.

15 AEV: Not. Jaume Pou. (1784).

16 AEV: FN Vic. Ramon Pou (1797).

Finalment, el masover tindrà de mantenir els recs, les rases, els arbres esporgats i fer els plançons de pollancre i àlber que es produïen al mas. Finalment, el contracte prohibia la cria de cabres i fer rompudes en els terrenys del mas (en cas de fer-ho hauria de pagar la meitat dels fruits resultants i deixar tota la palla a favor del capbreu).

L'any 1731 els mestres de cases Marsal Sala i Miquel Darnis i els fusters Joan Francesc Anglada i Fèlix Paray fan obres a les cases del mas Torra de la parròquia de Sant Esteve de Granollers, propietat de Bonaventura Carbonell, prevere i capbrever major de la seu de Vic i que abans eren de Miquel Mas i de Regàs, de la parròquia de Sant Pere de Roda. L'any 1735 hi ha una altra relació d'obres dels mestres de cases Marsal Sala i Miquel Darnis i dels fusters Rafael Anglada, de Vic, i Miquel Torrent, de Manlleu. Però l'any 1777 encara s'hi tornen a fer obres, aquest cop per part dels mestres de cases Jaume Dam i Llucià Vagaría i dels fusters Feliu Pla i Francesc Nogués, essent llavors Manuel Roca el capbrever major de la Catedral de Vic.

L'any 1784 també és el capbrever major de la catedral, aquest cop Pau Bordius, qui encarrega al mestre de cases de Vic Llucià Ruaix i al serrador Joan Moliner, de la parròquia de Sant Fructuós de Balenyà, el reconeixement de les cases dels masos Madriguera i Gurri d'avall, ambdós de la parròquia de Taradell i la del mas Pujol, de la parròquia de Sant Esteve de Tavèrnoles, per tal de prevenir el que era necessari per a la seva reparació, atès que amenaçaven ruïna. Així doncs, pel que feia a la fusta necessària per a la seva rehabilitació, per al mas Gurri d'avall farien falta cinc roures dels vuit que per prevenció ja s'havien assenyalat per al servei de la marina. Pel mas Madriguera es necessitarien deu roures dels disset assenyalats per al mateix servei i, finalment, per al mas Pujol se'n necessitarien nou dels setze previstos inicialment.

El 19 de maig de 1787 hi ha documentat un pagament al prevere Cayetano Pujol en qualitat de visor, la quantitat de mil vint-i-una lliures amb cinc sous i tres diners, que era la mateixa quantitat que havia pagat per les obres que s'havien fet a la casa del mas Quintaneta de la parròquia de Santa Eulàlia de Riuprimer, sense que en aquest cas aparegui el nom del mestre de cases que les executa. En el mateix mas s'hi tornen a fer obres l'any 1795, quan es paguen set-cents vuitanta lliures per reparacions a la casa, cisterna i femer i el 1805 es paguen trenta lliures per reparacions al graner. Finalment, el 1815 es paguen quatre lliures, tretze sous i nou diners al manobre Segimon Comerma, per amerar la calç per fer la paret del graner. La calç necessària per la totalitat de les obres era de trenca quarteres, procedents del forn del portal de Sant Francesc i que costaven un total de vint-i-cinc lliures, sis sous i tres diners.

Un altre exemple de la relació cronològica de les diverses obres realitzades en un dels masos propietat de la

mitra vigatana era el mas Madriguera de Taradell. En primer lloc, l'any 1770 hi ha diverses eixides —la més important de dues-cents vuit lliures— per obres a la casa de l'esmentat mas, però sobretot al seu molí. Més importants eren les obres fetes a la casa l'any 1772, per les quals es paga la quantitat de quatre-cents quinze lliures, un sou i nou diners. Entre 1774 i 1789, però, tornem a trobar almenys quatre eixides de pagaments corresponents a obres fetes a la casa del mas, mentre que l'any 1803 es tornen a fer obres al molí de la mateixa casa per la quantitat de seixanta-set lliures per vint-i-set jornals i mig de mestre de cases, vint-i-tres de manobra i altres despeses com pólvora, el transport de la pedra i ferro per trencar-la, així com catorze quarteres de calç. Deu anys més tard, hi ha una eixida de cent-vuit lliures per les partides següents: al mestre de cases per fer dues canals i posar un rodet tot nou i remuntar un de vell, per dos arbres nous i agulla del molí i per posar una mola nova.

Tot i que són diverses les masies que podem atribuir a Josep Morató (o al seu pare o al seu avi), no tenim gaires notícies documentals que certifiquin, en canvi, la seva intervenció. Un exemple el trobem també en un capbreu de la catedral, on consta que l'any 1816 el capbrever major paga la quantitat de dues-cents noranta-vuit lliures a Josep Morató per les obres fetes al mas Gorumbaus de la parròquia de Taradell.¹⁷

5. Conclusió

Fins aquest moment, doncs, el catàleg "moratonià" de masies, bé documentades o fermament atribuïdes quedaria així, repartit per tot el segle XVIII: el Vilar de Sant Boi (construït durant el primer terç del segle XVIII) és obra de Josep Morató i Soler; les Ferreres de Sant Bartomeu del Grau (durant el segon terç del XVIII) és obra de Josep Morató i Sellés. Finalment, a Josep Morató i Codina li atribuïm l'execució de la Quintana d'Oristà i del Bac de Collsacabra.

També volíem assenyalat la possible intervenció dels Morató en rectories sovint adossades a esglésies rurals, de vegades allunyades dels nuclis de població, per la qual cosa la seva tipologia no difereix en gaire del que era una masia tradicional. Ens referim a les rectories de la parroquia de Sant Genís d'Orís —l'església és atribuïda a Josep Morató i Codina—, del santuari dels Munts i de l'església de Gaià. Aquesta darrera no es troba adossada a l'edifici de l'església —de la qual sí que n'està documentada la factura del campanar per part de Josep Morató i Codina—, sinó que és un edifici exempt, situat a uns cinquanta metres del temple i que destaca pels notables esgrafats divuitescos de la façana. Podria ser obra també del mateix Josep Morató i Codina?

17 AEV: Cúria fumada. Capbreu.

Acabarem, però, amb un edifici que no és una masia pròpiament dita, però que sintetitza l'esperit d'un tipus d'arquitectura a mig camí entre "popular" i "cultura". Es tracta del santuari de la Mare de Déu de Montdois, al Collsacabra, prop de Rupit. No en tenim notícies documentals precises, però es tracta d'una obra del segle XVIII i que integra temple i rectoria en un mateix edifici, amb teulada a doble vessant i una façana que recorda en alguns aspectes un camí intermig entre el santuari de la Mare de Déu de la Gleva i la masia de les Ferreres de Sant Bartomeu del Grau. No sabem si Josep Morató i Sellés, artífex d'aquests dos edificis tan rellevants, hi tingué quelcom a veure, o bé si fou el seu fill, el suara esmentat Josep Morató i Codina, qui va donar la forma definitiva a una interessantíssima construcció — a la qual la darrera restauració ha llevat, malauradament, l'arrebossat original de la façana —, en la qual devoció popular i funcionalitat es donen la mà en aquest enclavament recòndit de les muntanyes del Collsacabra.

Bibliografia

ERRA, M.A.; MIRAMBELL, M. (1988). "Genealogia de la família Morató i inventari arquitectònic", *Ausa*, XIII/121. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs.

MARTÍ, E. (2006). *El mestre de cases Josep Morató i Sellés (1712-1768): biografia i catàleg d'obra*. Universitat de Girona. Treball de recerca (inèdit).